

ПОЕЗІЯ ІВАНА ІРЛЯВСЬКОГО

Балега Ю.І.

Говорити про еволюцію творчості І.Ірлявського важко: доля відвела йому лише 22 роки життя. Він яскравим метеоритом зблиснув і пролетів над Карпатською Україною, щоб навіки згаснути в окупованому німцями Києві, тому Києві, який манив його, який чарував, яким жив. Та незважаючи на це, як писав О.Мишанич, "вагомий соціальний зміст, тонкість малюнка, ніжність настрою, спокійна дикція віршів І.Ірлявського засвідчили широкий діапазон таланту поета, якому не судилося досягти своїх вершин. Та й у тому, що встиг зробити, ми сьогодні цінуємо щирю правду, активну ліричну енергію, постичну культуру, безпосередність тих почуттів, якими жило його покоління на роздоріжжі

кінця 30-х - початку 40-х років" [Мишанич, 127]. За своє коротке життя поет видав 4 збірки віршів - і всі у Празі: "Голос Срібної Землі" (1938), "Моя весна" (1940), "Вересень" (1941) і "Брості" (1942). Остання вийшла вже після трагічної загибелі автора - її та поему "Послідній з роду", яка загубилася, вивіз з окупованого Кисва Федір Гайович [Лашенко, 46-51].

Народився Іван Ірлявський (справжнє прізвище - Рошко) 17 січня 1919 року в селі Ірлява (звідси поетичне прізвище) в родині бідного хлібороба. На все життя зберіг у серці любов до рідного села, що простягнулося на південно-західних схилах Карпат недалеко від Ужгорода, до батьківської хати і "шуму горіхів" за вікном ("Сміялася і пахла рівнина", "Весілля"). Той "шум горіхів" і "згуки живі" "від рідної стріхи", як і "туга за рідним селом" ("Осінь") ніколи не покидали його в мандрах по світах, коли поет вимушений був покинути рідну Срібну Землю.

Далеко від рідного дому поет з ідилічним замилюванням згадував великодні свята в Ірляві з піснями, що за серце беруть ("Великодній спомин"), "церковні вежі, й срібні бані" та ті ниви, де колись "корови доглядав" ("Спомин"). Ну і дівчат, з якими ріс, кохану і весни ("Моя весна", "Вересень", "Ти лишилась для мене одною") та предковічні гори ("Де Черногора"), ліси, жита і трави. Згадував часом і нужду в батьківській хаті, страждання і злидні горян у несвоєї державі, однак на відміну від інших поетів краю міжвоєнного періоду він не плакав над їхньою злою долею - його хвилювали вищі загальноукраїнські національні ідеї, у які вірив, за які боровся. "Барвистий селянський побут з його святами й буднями, - писав О.Мишанич, - поезія хліборобської праці, неповторні красювиди південних схилів Карпатських гір, буяння молодих сил, що в умовах чужоземного панування тягнуться до дії, знань і кращого життя - все це знайшло художнє втілення в збірках І.Ірлявського" [Мишанич, 127].

Своє поетичне кредо Ірлявський здекларував у вірші "Пісня днів":

*Я із долею не примирився,
не журиш, моє серце, а грай,
грай про весни та бурі й залишся
молодими піснями украй.*

І серце поета залювалося такими піснями. Мислячи поетичними символами, як і більшість молодих поетів кінця 30-початку 40-х років, він співав про весни і бурі, про тумани, про сонце, заграви й дороги до великої мети. А мета в нього була одна - вільна і незалежна Україна "від Кавказу до срібної Тиси", бо саме на цих просторах нам "злі століття виносили присуд, нас пекла й випікала доба", століттями за волю України "не вгавала в степу боротьба" ("Пісня днів").

Початкову освіту І.Ірлявський закінчив у рідному селі. Коли був ще малим, померла його мати, про яку він з синівською теплотою згадував протягом усього свого життя. Це вона вчила його бути людиною слова і честі й наказувала: "Будь, сину, завжди завзятим, де б ти не жив!" Ті слова матері запали в душу, "пізніше процвіли квітки й травою поросла могила" ("Спомин"), а йому, далеко вже не дитині, часом здається, що він і досі "у мами на колінах, - та матері вже нема" ("Материні слова"). Вдячний син ніколи не забуде, як мати "свого голубила сина, наче легіт голубить траву", як вона просила його: "як прийдеться від хати полинуть, щоб ніколи її не забуду":

*І хоч не діждалась бачить,
як прийшлося збиратись мені,
мої мрії і думи юначі
завжди там, де могила її.*

("Будні")

З приводу інтимної лірики Ірлявського О.Лашенко писав: "чуючи крізь простір і крізь час у своєму серці ірлявські дзвони, поет прагне жити найвищими метами українського сьогодні... Тому певне етнічне забарвлення тільки зміцнює, згущує, але ніде не послаблює ідейної насиченості його творчості... Навіть його найінтимніша лірика вагітна болями свого часу, і тому, може, поза свою елегантність і м'якість, вона така конструктивна" [Лашенко, 49].

Після початкової бідний селянський хлопець навчався в Ужгородській горожанській школі. Терпів і холод і голод, але саме тут, над Ужем він полюбив свою стократ обдурену і розп'яту Україну:

*Ласкаво я глядів на хвилі,
а у душі думки снував:
О, Україно нещаслива,
Тебе в цей час - час бурь і зливи -
Я покохав.*

("Спомин")

Уже з того часу він почав мріяти, щоб його "пісні не лишень у Карпати, а до степу і моря плили" ("Моя весна"), почав задивлятися "за гори, на Київ, у степ" ("Срібна Земля, 11").

Але справжнє патріотичне виховання І.Ірлявський одержав під час навчання в Мукачівській торговельній академії (1933-1938), яка у 20-30-х роках була кузницею національно свідомої української інтелігенції краю. Саме тут він познайомився з українською культурою, літературою, у тому числі і з творчістю поетів празької школи. Тепер Закарпаття для поета - "галузка славної землі" ("Присвята") "нової, Соборної України" ("Привіт"), тепер для нього "Велика Україна - найкращий цвіт дозрілої мети" ("Ми"), "грядучих днів і слава і життя" ("Україна"), і він починає готуватися до боротьби за неї,

заявляючи: "Я пристав до борців, що борнею несуть славу державі і ріст" ("Я пристав до борців"). Ліричний герой І.Ірлявського розумів, що "криваві будуть жнива" ("Фрагменти"), що в борні за Україну "ударить гнівно нас доба" ("Любов з дитячих літ несплямлену"), як розумів і те, що "тільки в полум'ях вогнів і зливах народиться нове життя Карпат" ("Ми").

Восени 1938 року, закінчивши Мукачівську торговельну академію, І.Ірлявський відбував практику в Підкарпатському банку в Ужгороді і як поет брав активну участь в утвердженні ідеї державності Карпатської України. Після того, як західні країни віддали низинну частину Карпатської України фашистській Угорщині, у тому числі й Ужгород, Мукачево та Берегово, Ірлявський переїхав до Хуста і на початку 1939 року вступив до лав Карпатської Січі. У той час він уже був автором збірки "Голос Срібної Землі", активно виступав у пресі.

Як і всі його земляки, поет був захоплений романтикою боротьби за побудову Карпато-Української держави, що стала прологом нинішньої соборної незалежної України (на виборах 12 лютого 1939 року 92 % закарпатців проголосували за незалежність Карпатської України). Він активно відгукнувся на важливі політичні події, як, наприклад, відомий з'їзд "Просвіти", на якому українські партії та громадські об'єднання проголосили єдність у боротьбі з антиукраїнськими силами ("Великий день - 17.X.1937"), поява пластового журналу ("Привіт Молодому життю"), унезалежнення Карпатської України ("Великий чин"), виникнення Організації Народної Оборони Карпатської України 1938-1939 років "Карпатська Січ" ("Карпатська Січ") та інші. Однак, будучи патріотом рідної землі, яка з легкої руки В.Пачовського стала називатися Срібною Землею, молодий поет мислив чи намагався мислити ідеями всієї "святої України" ("Шевченко"), "законами великої сім'ї" ("Присвята"). Серед поетів Закарпаття в ті роки ідеями великої Соборної України жив і мислив тільки старший брат Ірлявського по перу Зореслав та поет Іван Колос.

Українські патріоти в Карпатах у 1938-1939 роках щиро вірили, що Карпатська Україна була лише прологом Великої України, що полум'я визвольної боротьби із Закарпаття перекинеться в Галичину і далі на Схід і закінчиться визволенням всієї України. У вірші "Голос Срібної Землі" Ірлявський, складаючи хвалу "Вільній землі", якою вважав Карпатську Україну, закликав "від Татар до далекого Кавказу сурміть про міць карпатського Борця" і з наївною упевненістю заявляв: "Сьогодні - тут, за день-за два - над Доном" ("Голос Срібної Землі").

Ні, Ірлявський не легковажив, він знав, що боротьба за волю України буде кривавою. У вірші "Я пристав до борців" поет заявляв:

*Я взяв меч, що рубас надвоє
лихоліття криваву добу
на шляху, де лиш воїн устоїть,
що несе до кінця боротьбу.*

Вдаючись до метафори та поетичної символіки, Ірлявський писав, що "криваві будуть жнива!!!", але вірив, що "будуть жнива", бо "наш народ дозрів до власної держави" ("Фрагменти") і не хоче бути й далі "нікчемним рабом", "перед чужими гнутися" ("Вже досить!", "Великий чин"). У віршах "Ми" і "Вже досить" поет закликав ровесників готуватися до боротьби: "народу цвіт - в народній полки" і до бою "за неозорий край свій, за степи" ("Ті, що мовчали, - йдуть"), "бо жде цього Велика Україна" ("Ми"). При цьому він застерігав сучасників: "Ми знаєм: до мети шляхи тернисті, лиш той, хто віру не згубив, дійде..." ("Привіт Молодому життю"), але був гордий за рідну землю, за "лишарів-титанів", що йдуть "назустріч бурям" ("Присвята") "крізь заграви в дорозі", "хуртовини дикі й вітри" ("Я пристав до борців"):

*Блаженні дні, що чутть тривоги дзвін
діждалися, що будить далечини,
бо й українцям ще заграє він,
як ще ніколи, - кличем покоління
Великої Родини.*

("Блаженні дні")

Творчість І.Ірлявського часів змагань за Карпатську Україну була наскрізь пройнята романтикою боротьби за незалежність Соборної України. Восени 1938 року, записавшись до Чеської Високої торговельної школи в Празі, поет повернувся додому, вважаючи, що його покликання - бути серед месників, які виборюють волю для Срібної Землі й намагаються "воскресити пал Східної Європи так, як колись Крути і Базар". Він поривався "іти свobodно по бажанню серця..., любити радість і суворість герців, та жити душею, як поет" і "не споганити сумління" заради особистих вигод ("Хочу"). І треба підкреслити, що це була не просто риторика, не краснів слівця. Юний поет дійсно йшов за велінням свого серця, поклавши його на оltар української революції й свободи, за яку заплатив своїм зовсім молодим життям.

Ще в 1935 році Ірлявський надіслав до редакції журналу "Пробоем" збірку віршів під назвою "Моїй нації" і, як пише Б.Червак, "тим самим уже на початку своєї літературної діяльності чітко означив своє творче кредо: послання поетичної самобутності й національного імперативу" [11]. З того часу він постійно друкувався в націоналістичній пресі Праги, Львова і на Закарпатті, намагаючись прислужитися своїй нації - "щоб відродився наш народ, воскрес" ("Привіт Молодому життю").

Та виявилось, що Карпатська Україна була лише розмінною монетою в руках великих держав Європи. На догоду Сталіну Гітлер у березні 1939 року віддав Закарпаття фашистській Угорщині. 15-18 березня угорська армія з боями зайняла Срібну Землю і встановила в краї жорстоку військову диктатуру. Ірлявський вимушений був покинути рідну землю і з групою закарпатської інтелігенції виїхати до Воеводини, де якийсь час жив у Руському Керестурі, з Югославії перебрався до Німеччини. Там працював на шахті вуглекопом. Згодом з Гарцу переїхав до Праги, де влаштувався на роботу у видавництві "Пробоєм". Працював машиністом, коректором і технічним редактором видавництва, але прийняти чеське громадянство відмовився. У Празі зблизився з українськими поетами празької школи, друкувався в тижневику "Наступ", двотижневику "Націоналіст" та місячнику "Пробоєм", які видавав С.Росоха, а також у львівських "Обрях" і "Напередодні". Його запросили до Культурної Референтури ОУН, він увійшов до редакції журналу "Пробоєм" та до управи Секції митців, письменників та журналістів при ОУН. І багато писав: у 1940 році видав збірку поезій "Моя весна", а в 1941 - "Вересень", у якій переважали біографічні мотиви.

За дорученням ОУН в кінці літа 1941 року як член Культурної Референтури проводу ОУН, очолюваної О.Ольжичем, у складі похідної групи виїжджає до Києва налагоджувати культурно-літературне життя. В умовах жорстокої фашистської окупації в Києві став співучасником заснування Спілки письменників України і її секретарем та тижневика літератури і мистецтва "Літаври". Спішив завершити збірку віршів "Брості" та розпочату в Празі поему "Послідній з роду", про що вже мовилося вище.

Однак у плани німців не входило відродження України та її культури, і вони почали винищувати українську інтелігенцію. Спочатку закрили редаговану І.Рогачем газету "Українське слово", а 9 лютого 1942 року гестапо заарештувало І.Ірлявського, І.Рогача, поетесу О.Телігу з її чоловіком та інших представників Культурної Референтури і 21 лютого того ж року розстріляли в горезвісному Бабиному яру.

Колись у вірші "Спомин", задумуючись над своєю долею, Ірлявський з ледь помітним відтінком елегантності писав:

*Роїлись надо мною думи
в вечірніх хвилях і у сні:
чи вернешся на рідні ґруні -
питали, - а я їм: ой, юні,
не знаю, ні!*

Ні, Ірлявський не був меланхоліком - він був оптимістом і борцем, що вірив у майбутнє свого народу. Поет великі надії покладав на двадцять другу свою весну:

*Я від тебе багато чекаю,
двадцять друга ось весно моя.*

Чекав, вірячи, що "в майбутнім роки ждуть великі" ("Моя весна"). Однак двадцять друга стала останньою весною поета, який тільки-но починав свій творчий шлях. Із "столиці Андрія", як він називає столичний Київ у збірці "Брості", на "рідні ґруні" Ірлявський не повернувся, навечно залишившись у "поганьбленій землі збідованих полян", яку нахабно топтав кований чобіт окупанта.

Звідки така цільність натури, звідки бралася така віра в майбутнє народу, коли, говорячи символікою поета, над рідною землею лютували темні хмари "і вітри по-зимовому дивно гули"? Перш за все з гарячої любові до отчого дому і рідного народу, з великої віри в його державність та справедливість боротьби за неї.

*Країно, бачу я в тобі
грізну сьогодні неминучість,
а славно різьблену будучність
по боротьбі, -*

писав Ірлявський у вірші "Я чую відгомін розмов". Поета, як бачимо, вабила не "грізна сьогодні неминучість" боротьби, а та "різьблена будучність" України, що прийде після боротьби. Хоча, як уже згадувалося, перемога здавалася йому не так близькою і легкою, зате неминучою, коли виходити з духовних можливостей свого народу:

*Ще в невідомім наш побідний спів,
серпанком вкриті золоті заграви.
Та знаєте, що наш народ дозрів
до власної держави.*

("Фрагменти")

Для нього Україна, за котру не раз "в крові падали сини", виборювана і в перспективі вільна і незалежна Україна зліпалася з власним я молодого поета і борця:

*Сьогодні відчуваю в слові я
цім, що моя істота воедино
зціляється, живе ним: Україна -
грядучих днів і слава і життя.*

("Україна")

З твердою вірою в Україну прийдешнього дня Ірлявський "пристав до борців", що готувалися в похід за волю і славу держави, до героїв, чії "душі полум'ям волі горять". Як писав М.Бажанський, "поет бачить перед собою тільки велику мету - "Зов Києва", в ім'я якої приносить у жертву своє особисте щастя" [1, 104]. І своє молоде, ще ледь почате життя - потрібно додати до сказаного.

*Свою міць, що кохав з літ дитячих,
віддаю я у жертву борні,
і пісні свої, й запал горячий -
за прийдешні могутності дні.*

("Я пристав до борців")

Від імені своїх однодумців поет у вірші "Як прийде та весна" заявляв, що "майбутньому в бурях навздогін" вони підуть, "як сотні ідуть". Юні герої знали, що їм, "як всім, не світитимуть зорі", але вони підуть "і собою доповнять полки", що виступлять в борні за надію, що ітимуть до найвищої своєї мети:

*А земля, а простір наш далеко,
та як любо їти до мети,
коли там десь чига небезпека,
а наш порив такий молодий.*

("Як прийде та весна")

Бо й справді, і шляхи, на які стали борці за волю України, були їм невідомими, і порив їх був такий молодий, та й самі вони були молодими. І Ольжич, і О.Теліга з чоловіком, і І.Рогач із сестрою, і І.Ірлявський та його друзі. Лише зрозумівши те, що, як писав О.Лашенко, "стихія національної революції - власна творча стихія Івана Ірлявського" (Лашенко, 6, 50), "Ви збагнете,- переконував поет читачів у названому вірші, - дзвінку мою мрію". Ту мрію, що сповнювала його єство, робила сенсом життя, запаловала на героїчні звершення в ім'я державності України.

Лірика Ірлявського - не прості декларації. Як уже говорилося, будучи "вагітною болями свого часу", вона стала художнім документом тієї страшної, кров'ю политої доби. "Віддзвонили в селі - вже не дзвонять, тільки броня дзвенить", - каже поет у вірші "Похід", і читачеві легко догадатися, що так бентежило душу автора, про що мовиться у творі. Високопоетичними рядками про важкі військові походи він намагається перенести нас у ту добу й створити відповідний настрій:

*Захлинаються леготом ниви
і під лісом дорога курна,
закосичені листовою гриви
у поході в коня.*

В дусі народнопісенної традиції автор ніби попереджує, що внаслідок тих походів буде спричинено немало бід і горя, однак без цього не вдасться вибороти волю для багатостраждальної рідної землі і щастя для її народу:

*Буде жито копитами збите,
кого доля така не мине,
щоб стени були цвітом укриті,
а не кров'ю й вогнем.*

("Похід")

У збірці "Брості" автор часто говорив про шлях, що "кров'ю був поливаний", про озимину, що росте в степах "із крові рук і болю серця наша", про те, "як вічно не вгаває тут війна". Страшною була доля України. Однак він переконаний, що саме на цих дорогах його серцю полях розвалиться, знайде собі кінець ненависна тюрма народів:

*Поля, поля, і ниви, ниви,
лиш де-не-де будь потік чи верба.
На цих полях зродилась наша воля,
ворожка розвалиться тюрма.*

У боях за нашу волю немало лицарів упало смертю хоробрих, і поет не впевнений, що кожна битва закінчиться перемогою. З відтінком драматизму в дусі І.Франка у вірші "Доснть" він закликає земляків боротися проти ворогів, "щоб щастя дітям виборов своїм, коли собі не вспієш, не здобудеш". Як уже відзначалося в критиці, у вірші "Далечінь" драматизм своїм переростає у трагічне звучання:

*Внуки збагнуть, що діди започали,
кинувши якір човна в далечінь,
щоб не погасли його ідеали,
а перетвердли в рінь.*

Ідеали батьків і дідів наших не погасли, а перетворилися таки в рінь, у камінь, об який таки розбилася могутня імперія, що століттями нищила нашу державність і народ. Жаль, що поет не дожив до наших днів і не побачив вільною свою Україну, яку він так по-синівському любив. Майже в кожному творі Ірлявського знайдете рядки про красу Карпат чи степів, про житні ниви і поля, про незабутні пори року на нашій землі. Спостережливе око поета не проминула навіть картина того,

*Як падала на річку ніч зрадлива
крізь боязливе листя тихих верб.*

("Як падала на річку")

Поет наче знав, що йому відміряно так мало років на землі. Він спішив жити, насолоджуватися життям у страшний для нашого народу час, спішив розкрити свою душу у віршах. І слово його з кожним роком ставало мужнішим, а думка розкутішою, емоційно наснаженою. Жаль, що його "пісня днів" про рідну землю і страшні народні муки залишилася не доспіваною. Обірвалася тоді, коли голос поета набирав своєї сили і зросту. З великою вірою в свій народ і соборність Української держави незадовго до своєї трагічної загибелі Ірлявський писав:

*Тобі, нова, Соборна Україно,
Твоїй землі, за котру в крові літ
сини найкраці падали в руїні,
накреслюю привіт.*

("Привіт")

Донедавна на творчість І.Ірлявського було накладено партійне табу. Про нього і його творчість дозволялося говорити тільки в негативному плані, як про творчість "запеклого буржуазного націоналіста", хоча, як бачимо, цей патріот України не мав ні найменшого відношення до буржуазії. Тільки в нашій незалежній Україні, за яку Ірлявський наклав своїм життям, ми почали відкривати для себе великого співця Срібної Землі і, як писав чеський дослідник М.Неврлий, наймолодшого українського поета празької школи - неоромантика, вірші якого "позначені справжнім талантом, юнацькою завзятістю, виразним ідейним спрямуванням і художніми пошуками" (Неврлий 10, 16). Будемо сподіватися, що українські літературознавці зацікавляться творчістю цього неординарного поета, талант якого не встиг по-справжньому розкритися, але й те, що він залишив, говорить про його неабияку обдарованість. Отже, справжня оцінка творчості І.Ірлявського ще попереду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажанський М. Моя Карпатська Україна.- Київ-Нью-Йорк: Світовид, 1995 - 108 с.
2. Ірлявський І. Голос Срібної Землі.- Прага - 1938
3. Ірлявський І. Моя весна.- Прага - 1940
4. Ірлявський І. Вересень.- Прага - 1941
5. Ірлявський І. Брості.- Прага - 1942
6. Лашенко О. Брості. // Календар Слово на рік 1967 - Торонто: Вільне слово, 1966 - С. 46-51.
7. Мишанич О. Карпати нас не розлучать.- Ужгород: Срібна земля, 1993 - 283 с.
8. Моя Карпатська Україно: поетична антологія.- Ужгород: Бокор, 1992 - 214 с.
9. Муза любові й боротьби: українська поезія празької школи.- Київ: Український письменник, 1995 - 159 с.
10. Неврлий М. Празька поетична школа. // Муза любові й боротьби: Українська поезія празької школи.- Київ: Український письменник, 1995 - С. 3-19.
11. Червак Б. Іван Ірлявський. // Українське слово, 1994 - 3 лютого.

SUMMARY

DIE DICHTUNG VON IWAN IRLJAWS' KYJ

Baleha J.I.

Iwan Irljaws' kyj ist der jungste Vertreter der ukrainischen Dichter der Prager Schule. Der Dichter (sein echter Name ist Roschko) wurde am 17. Januar 1919 im Dorf Irljawa Ushhorod Bezirk in Transkarpatien geboren. Die Grundschule beendete er in seinem Heimatdorf, die Burgerschule in Ushhorod, die Handelsakademie in Mukatschewo. Er veröffentlichte vier Gedichtsammlungen: "Stimme des Silbernen Landes" (1938), "Mein Frühling" (1940), "September" (1941) und "Knospen" (1942). Für seine patriotische Tätigkeit, die er in den Reihen der OUN durchführte, wurde er von den deutschen Faschisten 21.02.1942 in traurig bekannten Babyn Jar bei Kyjiw erschossen. Seine Dichtungen zeichneten sich durch flammende Liebe zum Heimatland, durch den Glauben an die große Zukunft der Ukraine, ihre Staatlichkeit aus.